

מכירת יוסף – מבטו של הרשב"ם

פרשת 'ויגש' מהווה הזדמנות לערוך מעין סיכום כללי של עלילת יוסף ואחיו. אעשה זאת בעזרתו של הרשב"ם, רבי שמואל בן מאיר, נכדו של רש"י. עם תחילת הסיפור, בראשית פרשת 'וישב' (בראשית לז, ב), כותב הרשב"ם מבוא קצרצר על עקרונות הפרשנות. לפי הרשב"ם המקרא מאפשר קריאות שונות. "עיקרה של תורה באה ללמדנו" בדרכים וברמיזות שונות הלכות ודינים, אך "ישכילו ויבינו אוהבי שְׁכָל מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו". עלינו להשתדל ולהגיע ל'פשט'. הוא מספר על שיחות שהיו לו עם סבו: "וגם רבינו שלמה אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני... נתווכחתי עמו ולפניו, והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום". ואכן, כך עשה הרשב"ם בפירושו לתורה.

התייחסנו למושג 'פשט' מבלי להבהיר אותו. הבהרה זאת קשה עד למאוד. אך נראה לי שרשימה זאת תדגים מהו פשט. ואגב, אוכל לענות על שאלה שהטרידה אותי רבות. מדוע כתב הרשב"ם את המבוא הנידון באמצע ספר בראשית ולא בתחילתו? לדעתי, הרשב"ם היה מודע לכך, שמוקד פירושו לסיפור יוסף ואחיו, היא דוגמה מופלאה ל"פשט המתחדש" והמפתיע.

וכך משחזר הרשב"ם את עלילת יוסף והאחים: "יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן", אחיו בני לאה, הדומיננטים במשפחה, "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ויבא יוסף את דבתם רעה (של בני לאה) אל אביו". מתח זה בין הבנים, מגיע לשיאו במפגש בדותן, מפגש שניתן לחלקו לשלוש תמונות. בתמונה הראשונה, רוצים האחים להרוג את יוסף, כששמעו ולוי הם המסיתים: "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא, ועתה לכו ונהרגו ונשליכונו בְּאֶרֶץ הַמִּצְרַיִם". בתמונה השנייה משתדל ראובן להצילו. ברור לו שאחיו האקטיביסטיים לא ישמעו לו. הוא מציע בערמה תוכנית אחרת: "אל תשפכו דם, השליכו אתו אל הבור הנה אשר במדבר ויד אל תשליחו בו". התורה מעידה שראובן עשה זאת "למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו". האחים לא יודעים את כוונתו הנסתרת, ומקבלים את הצעתו. יוסף הושם בבור. האחים מתרחקים מהבור, כדי לא להמשיך לשמוע את צעקותיו "וישב ללך אל אביו". והנה מהמרחקים רואים הם שיירה היורדת מהגלעד ומתקרבת לאיטה אליהם: "וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרמה". עתה מתרחשת התמונה השלישית. יהודה אומר לאחים: "מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו". אלו הן ניצוצות המצפון הנאבק נגד השנאה. ראובן מבקש, לכאורה, שלא ירצחו אותו בידיים, אלא יתנו לו למות מאליו. יהודה, צועד צעד אחד הלאה. גם גרימת מותו בבור הוא רצח.

אמנם כן, אף אחד לא יחשוד בהם, אולם 'מה בצע?!'. מה הרווחנו בכך שאשמתנו לא תוודע. א-להים יודע זאת. ההריגה מתחלפת במכירה לעבד לישמעאלים שסחרו בבשמים אך גם בעבדים.

מאז גן הילדים רגילים אנו להמשיך ולספר שאכן האחים מכרו את יוסף. לא כך חושב הרשב"ם. הוא מוסיף תמונה רביעית. הפסוק אומר לנו "וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדִּינֵים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר - - וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמָעֵאלִים". הרשב"ם קורא אותו כפשוטו. המדיינים שבמקרה עברו בקרבת מקום הוציאו את יוסף מהבור ומכרו אותו לישמעאלים. הבה ננסה לקרוא לאור עובדה זאת את המשך הסיפור. ראובן רצה להציל את יוסף גם ממכירתו לעבד. כששמע את עצת יהודה מיהר אל הבור, אלא שאחר: "וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בַּבּוֹר". המדיינים כבר הוציאו אותו. ראובן נשבר: "וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. וַיֵּשֶׁב אֶל אָחִיו וַיֹּאמֶר הֲיִלְדָּ אֵינְנוּ וְאֵנִי אֶנְהָ אֵנִי בָּא". גם האחים מופתעים. אין הם יודעים מה אירע ליוסף. כפי שהם ינסחו זאת מאוחר יותר, בדברם ליוסף על יוסף: "הֲאֶחָד אֵינְנוּ". או אז, טובלים הם את כותונת הפסים בדם, ושולחים שליחים להראות אותה ליעקב: "זאת מִצָּאנוּ הַכֹּהֵן נָא הַפְתַּנְתָּ בְּנֵדָה הוּא אִם לֹא". יעקב מזהה את הכותונת "וַיֹּאמֶר פְּתַנְתָּ בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֲכַלְתֶּהוּ טָרֵף טָרֵף יוֹסֵף". ובינתיים, "וְהַמְדִּינִים מְכָרוּ אֹתוֹ - באמצעות הישמעאלים - אֶל מִצְרַיִם".

אין ספק, שהערת המבוא על הפשטות המתחדשים כל יום, מתאימה להפליא לפירוש הרשב"ם למכירת יוסף. קריאה זאת עוזרת לנו להבין, את אחת מפעולותיו המוזרות של יוסף בפגישותיו עם האחים. בצאתם ממצרים מגלים האחים לתדהמתם כי כספם הושב, "וַיֵּצֵא לָבָם - של האחים - וַיִּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו וַיֹּאמֶר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ". גם בפעם השניה כאשר ניתן הגביע באמתחתו של בנימין, הושב כספם. הושב כדי שהאחים יהיו בטוחים שגם סיפור הגביע הוא עלילת שווא. אולם, נראה לי, שבשימת הכסף, יש רמז נוסף. יוסף רומז שהוא נמכר לעבד. רק פסוק אחד בפרשתנו, מהווה קושי לקריאתו של הרשב"ם. כאשר יוסף מתוודע אל אחיו הוא אומר להם: "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִם". הרשב"ם מתייחס לפסוק זה וכותב (בראשית לו, כח): "ואע"פ שכתוב 'אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִם' יש לו שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא". כוונתם הרעה של יהודה ואחיו יצאה לפועל על ידי מעשיהם של אחרים.

למה לא התקשר יוסף לאביו במשך השנים? שתי סיבות אפשריות. להתקשר עם אביו, פירושו היה להביא להרס מוחלט כל המשפחה. יעקב לא יכול היה להמשיך לחיות עם בנים שרצו לרצוח את יוסף, ויוסף ריחם על אביו. נראה לי, שהפסוקים רומזים לכך שאף אחרי שיעקב הגיע למצרים, לא סיפר לו יוסף שהאחים אשמים בהיעלמו. בפרשת 'ויחי' קוראים אנו שאחרי מות יעקב, שולחים האחים שליחים, כאילו בשם אביהם, האומרים ליוסף: "אֲבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גָּמְלוּךָ". יוסף מגיב בבכי: "וַיַּבֵּךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו", שהרי מדברים אלה יוצא שאביו ידע בסופו של דבר מה התרחש, מה שכנראה לא בהכרח היה נכון.

אהבתו של יוסף לאביו וגעגועיו אליו היו גדולים, אך אולי לשתיקתו היתה סיבה אחרת. ייתכן, ויוסף רצה לשכוח כל מה שקרה. אולי רומז לכך, שם בנו בכורו, מנשה: " כִּי נִשְׁנִי (השכיחני) אֶל-לֵהִים אֶת כָּל עֲמָלִי (סיבלותי) וְאֵת כָּל בַּיִת אָבִי". הוא ניסה לשכוח את תלאות נעוריו עוד בבית פוטיפר, ולכן לא יצר קשר עם אביו. אלא שאחרי כל זאת, כשבאים האחים "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלָמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם". המפגש החזיר אותו אל משפחתו, כפי שנקבע בחלומו.

הלקח האחרון של הסיפור הוא רעיון התשובה. בפרשתנו עומדים האחים שוב בפני ניסיון, שהפעם אין הוא נוגע ליוסף כי אם לבנימין. אלא שעתה אין האחים בוגדים, ולא מפקירים את אחיהם להיות קורבן לעלילת שווא. יהודה מוכן להיות עבד במקום אחיו. תיקון גדול מתבצע עכשיו. ספר בראשית מתחיל ברצח אח על ידי אחיו. הוא מסתיים כאשר אח מוכן להקריב את עצמו עבור אחיו.